KEMAL TAHİR
ve
OSMANLILIK

YÜKSEL YILDIRIM

DOĞU KİTABEVİ
'biz kimiz' diyenler için...

Sosyologca Kitapları / 90

T.C
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No:
11392

Sosyologca Kitapları Genel Yayın Yönetmeni:
Ertan Eğribel
Ufuk Özcan

Kapak ve Sayfa Düzeni
E & M

Baskı
Atabasım Matbaa
Topkapı - İstanbul
Sertifika No: 36625

1. Baskı, Nisan 2019

Bu kitabın tüm yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar ve görseller
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi
gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-605-2096-64-2

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

Kemal Tahir düşüncesinin günümüze aktarılmasında büyük emeği olan,
Vakıf'ın başkanı, titiz ve yorulmaz işçisi
Merhum *Melda Kalyoncu*'nun
aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

Osmanlı'da araştırılması, akıl erdirilmesi, geleceğe doğru işe yarar hale getirilmesi gereken, Osmanlılığın belli bir tarih döneminde, belli bir coğrafya alanında, insanlığa onur veren, insanlığı yücelten ölümsüz yanıdır. Bu yan, hiçbir cellât çetesi, haydut sürüsü tarafından, en namussuz düşman pususunda öldürülemez. Yaşamaktadır, gelişerek yaşayacaktır. Bunu yaşatıp, geliştirecek olanlar, bu dünya imparatorluğunu kuran, yaşatan, geliştiren kurucularıdır. Biz, tarihin bize verdiği bu onurlu üstünlüğü bugün de taşıyoruz, farkına varalım varmayalım geliştiriyoruz. Vaktiyle kader birliği ettiğimiz topluluklara -ister Müslüman, ister Hıristiyan olsunlar, kardeş milletlere- er geç yararlı kılmayı başaracağız. Mesele budur. Yerli, yabancı düşmanların önlemek istedikleri mesele, işte budur.

Kemal Tahir, *Osmanlılık*, s. 495

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **9**
GİRİŞ **15**
I- OSMANLILIK DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ **23**
Şema İçinde Açıklama Çabası ve Feodalizm-Kapitalizm İlişkisi 26
Asya Tipi Üretim Tarzı Meselesi 34
Osmanlılık 38
II- KURULUŞ TARTIŞMALARI **43**
Gibbons'un Osmanlı Irkı Teorisi 44
Wittek'in Gaziler Topluluğu Tezi 48
Köprülü ve Selçuklu Devamcılığı 50
Gibbons, Wittek ve Köprülü Üzerine İlk Değerlendirmeler 53
Kemal Tahir'de Osmanlı'nın Kuruluşu Meselesi 58
III- OSMANLILIK SİYASETİNİN ANLAMI **63**
Temel Tartışmalar ve Kavramlar 64
Osmanlılık Siyasetinin Anlamı 72
IV- TEMEL MÜLKİYET İLİŞKİLERİ **79**
Doğu-Batı Farklılığı Bağlamında Mülkiyet 80
Mülkiyet Sisteminde Devletin Konumu 81
Özel Mülkiyetin Durumu 84
Mülkiyet Temelli Çatışmalar ve Farklı Öneriler 87
V- ANADOLU TÜRKLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİ **91**
Doğu'da Devlet-Toplum Ayrılığı ve Osmanlı'daki Görüntüsü 93
İlk Dönem Düşüncesinde Osmanlı-Anadolu Türklüğü Çelişkisi 97
"Osmanlılık" İçinde Anadolu Türklüğü'nün Yeri 101

SONUÇ YERİNE 109
TOPLU KAYNAKÇA.....117
EK-1: KEMAL TAHİR DÜŞÜNCESİNDE BAZI KAVRAMLARDAN HAREKETLE 15 TEMMUZ GİRİŞİMİ 121
Kemal Tahir'de Kadro Meselesi, Darbe ve Halk Hareketi Kavramları 122
"Cemaat" ya da "FETÖ/PDY" ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Süreci 128
EK-2: BİR SOSYOLOJİ ÖĞRENCİSİ GÖZÜYLE MELDA KALYONCU ve KEMAL TAHİR.....143

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap "*Kemal Tahir Düşüncesinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Süreci ve Osmanlılık Siyasetinin Anlamı"* başlıklı lisansüstü tezden yararlanılarak yayımlanmış iki makalenin ve çeşitli zamanlarda Kemal Tahir ve Osmanlılık bağlamı içinde kaleme alınmış yazıların bir anlam bütünlüğü içinde toplanmış ve bu süreçte bazısı yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir. Derli toplu bütünlük isteğinin yanı sıra bir anlamda duygusal bir saikle "Kemal Tahir'le ilgili bir kitabımın olması isteğinin" de sonucudur. İlaveten, yalnızca bireysel bir tatmin aracı niyeti taşımamakta, akademik alanda tartışılacak bir malzemeyi ortaya koymaktadır. Akademisyenin bir işlevi ve hatta görevi de tartışılmak, yeni tartışmaları başlatmaktır.

Kemal Tahir'in önemi ve gerekliliği, Türk düşüncesindeki yeri ve sosyolojimize katkısı üzerinde giriş kısmında ayrıca durulmuştur. Ancak burada, gerek kitabı sunuş, gerekse Kemal Tahir konusuna eğilinmesinin nedeni anlamında genel birkaç söz söylemek lüzumu hissedilmektedir.

Dünya tarihinde bölgesel siyasetler dışında gerçek anlamda bir dünya egemenlik siyaseti üreten üç unsur bulunmaktadır: İlki, Büyük İskender sonrası jandarma devlet mantığı ile şekillenen ve emperyal bir biçimde dünya zenginlik kaynaklarını kendi hesabına işleten ve bu zenginliği kendine aktaran Roma İmparatorluğu'dur. Sonuncusu Sanayi Devrimi ilişkileri ile birlikte getirdiği sömürü düzeni ve bunu sistemleştirmesiyle bugün dünya üzerindeki kaos ortamının ve "küresel barbarlık çağı" adı verilen günümüz dünyasının mimarı, kısıtlı bir kesimin zenginliği dışında refah imkanı barındırmayan, zenginliği küreselleştirmeyen, İngiliz-Amerikan sistemidir. Aradaki ve kanımızca geleceği biçimlendirecek birikimi miras bırakanı ise Batı soygununa karşı Doğu toplumlarının savunucusu ve sözcüsü olarak kendinden önceki örneklerinin ortaya koyduğu siyasetin mü-

kemmel ve kristalize olmuş bir hali olarak tarih sahnesinde yer alan, ancak söz konusu savunuculuk görevinin üstüne bir de adalet temelinde yükselen bir dünya siyasetini bina eden Osmanlı İmparatorluğu'dur.

Günümüz sistemi Batı'nın, Yunan-Roma deneyinin üzerine tesis ettiği ve dolayısıyla bu tecrübeden de faydalandığı bir sistemdir. Bugün ise gelinen sömürü ve soygun düzeninde küresel kapitalizme alternatif yeni bir siyasetin gerekliliği ortadadır ve dünyanın bütün mazlum milletleri böyle bir çözüme muhtaçtırlar. Yalnızca Batı-dışı halklar değil Batı'nın kendi toplumu da belli bir zenginlik bandının üstünde yaşasalar da bu sömürü sisteminin mağdurudur. Bu nedenle yalnızca Doğu toplumlarını değil bütün dünyayı kuşatacak bir siyaset zorunludur, ancak söz konusu çözüm önerisinin mevcut sistemin kurucu ve kollayıcısı Batı'dan gelmeyeceği aşikârdır. Dolayısıyla bu zorunlu ve zorlu görev Doğu toplumlarına düşmekte olup, bunlar arasında geçmişinde bir dünya imparatorluğu tecrübesi bulunan toplumumuz tarihin çetin dönemecinde dünyaya sömürü yerine adalet getirecek yeni bir öneri misyonuyla karşı karşıyadır. "*Osmanlılık, gelecekte bütün dünyayı kuşatacak bir siyaset için tarihimizdeki tek deneydir*." Bu nedenle Osmanlı konusu önemlidir ve gene aynı nedenle söz konusu yeni öneri Anadolu'dan çıkacaktır. Kemal Tahir'in de konuya yaklaşım nedeni ve başlıca amacı budur.

Kemal Tahir, geleceği şekillendirmek bağlamında belli veriler elde etmek için eğildiği Osmanlı konusundan, mirasına sahip çıkılması gereken ve söz konusu gelecek için gerekli inşa malzemelerinin bulunduğu kaynak anlamında bir "Osmanlılık" kavramı elde etmiştir. Başlangıçta şablona dayalı bakış açısıyla yaklaşılan konudan özgün bir teori çıkmış, şablonlar ve şemalar ötesi Osmanlılık kavramı ile yalnızca ülke geleceği için değil bütün dünya için geçerli bir siyasetin itici gücü ortaya çıkmıştır.

Osmanlı konusuna getirdiği bakış açısı ile Türk düşüncesinde Batı sorununu da kökten tartışmaya açmış, aktarmacı hazır kalıplara karşı ısrarla yerliliği savunmuş, Batı'ya ve Batılılaşmaya karşı net bir karşı duruş sergilemiştir. Bu toprağın adamı, bu memleketin insanı, geçmişiyle ve geleceğiyle bu milletin kaygılarını taşıyan gerçek bir entelektüeldir. Sosyalist bir düşünür olmasına karşın, dönemin sosyalistlerinden temelde farklılaşarak Osmanlı'ya saygı ile bakmış ve geleceği kurtaracak bir çözüm için tarihimizden faydalanmamız gerektiğini ısrarla vurgulamış, kendi dünya görüşü için Osmanlılığı büyük bir referans olarak görmüştür. Gene diğer sosyalist aydınlardan farklı olarak Devlet kavramını sürekli ön planda tutmuştur. Kendisini 13 yıl hapse mahkûm eden Devlet'in "D"si Kemal Tahir'de

herhangi bir küskünlük ya da öfke duygusu taşımadan büyük harfle yazılır. Bizde de öyle… İmla kılavuzuna rağmen…

Türk düşüncesinde bir ara "araftakiler" arasında gösterilmesine rağmen, aslında "aykırı" bir adamdır. Araf, yeri belli olmamışlığın, yer edinememişliğin görüntüsüdür. Oysaki Kemal Tahir'in safı ve yeri bellidir. Durduğu yer ve sağlam karakteri ile de çok sayıda şimşeği üzerine çekmiştir. Deyim yerindeyse ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranabilmiştir. Hoş, böyle bir çabası zaten yoktur. Dünya görüşü nedeniyle uzun süre sağ kendisine mesafelidir. Solun putlarını yıktığı için o cenahtan da aforoz yemiştir. Son dönemde gündemde olan "*milli ve yerli*" kavramlarını 50 sene önceden söylemiştir. Ancak bu bağlamda da ne demeye çalıştığı tam da anlaşılan biri değildir. Yeni yeni kıymeti anlaşılmakta, ancak kendisi tam olarak anlaşılamamaktadır.

Bizim de bunca yıl tam anlamıyla etiketlendirilememizde kendisinin büyük payı vardır. Kemal Tahir perspektifinden bakarak Batı'dan ithal en temel ideoloji olan kapitalizmi eleştirirseniz rahatlıkla komünist; Doğu toplumlarının gurur kaynağı olan Türklüğün tarihteki önemine dikkat çekerseniz faşist; kendi toprağımızın dininin adı ile besmele çekerseniz İslamcı; Osmanlıya vurgu yaparsanız gerici; milletin zor bir anında keskin bir dönemeçten geçmesinde büyük payı olan Mustafa Kemal Paşa'ya saygı duyarsanız Kemalist damgası yiyebilirsiniz. Zaman zaman kendimizi de sorguladığımız olmuştur ki, Kemal Tahir'i özümsemek kimi zaman böyle şizofrenik bir durum yaratır. Aslında bütün bu etiketler bile yeni ve kuşatıcı bir siyaset önerisinin gerekliliğini ve Kemal Tahir düşüncesinin özgünlüğü ortaya koymaktadır.

"*Bir neslin yüz akıdır.*" Kemal Tahir. Aydın sorumluluğu ve vatanseverlik bilinciyle çalışmalarında hiçbir zaman kolaya kaçmamış, Türk toplumunu hazır etiketlerden kurtararak tarihteki onurlu görevinin altını çizmiştir. İstikbaldeki mümtaz yerimizi almamız için düşüncesine sahip çıkılması gereken önemli şahsiyetlerden biridir. Bizi de üzerinde çalışmakla yetinmeyip izinden gitmemizi sağlayan bu özelliği olmuştur.

Genelde teşekkür cümleleri lisansüstü tezlerin önsöz kısımlarına ya da emeği geçenler bağlamında çalışma başlarında yer alırlar. Ancak, bu çalışmayı hazırlayan zihnin şekillenmesini sağlayan, bir anlamda elbirliği ile düşünce sistemimi yoğuran ve akademik motivasyonumun itici gücü olan isimleri burada zikretmezsem eksik olacaktır. Kendileri bu kitabın gerçek mimarlarıdırlar.

Kapısını çaldığımız ilk günden itibaren Kemal Tahir Vakfı'nı her zaman güler yüzle açan, bitmek tükenmez enerjisi ve hevesiyle işlerini yürütürken kendinden genç bir sosyoloji öğrencisine örnek olan ve akademik çalışmaların da nasıl bir titizlikle yapılacağı konusunda ustalık eden rahmetli Melda Kalyoncu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Hevesle atıldığım Kemal Tahir düşüncesi içinde aynı hevesi ve azmi korumamda kendisinin payı çok büyüktür.

İlaveten Kemal Tahir konusunda tez yapmamı sağlayarak genç bir akademisyen adayını sıkıntılı bir zamanında kanatları altına alan ve günümüze kadar gelen süreci başlatan ve akademik hayatımın her aşamasında manevi desteğini hissettiğim hocam Kadir Turan'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Kendisini manevi babam olarak görme gururunu her zaman yüreğimde taşımaktayım.

"*Orada Kemal Tahir düşüncesinin bilimsel formasyonu okutulur.*" sözü üzerine yaptığım üniversite tercihimden gurur duymamı sağlayan ve bu sözün hakkını vererek yerli sosyoloji anlayışının Türkiye üniversitelerine serpilmesini sağlayan rahmetli hocam Baykan Sezer'i rahmetle anıyorum. Diktiği fidanlar bugün Türkiye üniversitelerinde birer çınara dönüşmüş durumdadır.

Elbette, kendisinden hem hocalık hem ağabeylik gördüğüm, daha önemlisi "*Bir üniversite hocası nasıl olur?*" sorusunun somut cevabı ve önümdeki rol-modelim, "*yerli sosyolojinin İstanbul'daki sağlam kalesi*" hocam Ertan Eğribel'e ve her zaman engin hoşgörüsünü ve büyük yardımlarını gördüğüm hocam Ufuk Özcan'a, birlikte çalışmaktan duyduğum onur ve sorumluluk duygusu ve bu düşünceye getirdiği bakış açısı ile yeni çalışmalarımdaki motivasyonum, Türk sosyolojisinin "dahi çocuğu" Sezgin Kızılçelik'e teşekkür ederim. Bu isimlerin varlıkları ve çalışmaları Türk sosyolojisinde mevcut bir çizginin kesintisiz devam etmesini, gelecekte bu toprakların dünya tarihine kazandıracağı çözümü sağlama noktasında ciddi birikimler oluşmasını sağlamıştır. Şahsımın Türk sosyolojisindeki yeri kendilerinin yalnızca iyi bir öğrencisi olabilme çabasıdır.

Son olarak, sevgili eşim Ayşegül, çocuklarım Dağhan ve İnci'yi minnetle selamlarım. Bayram arifelerinde, hafta sonu tatillerinde ve yıllık izinlerde kendilerinden çaldığım zamanlar için gösterdikleri sabır ve hoşgörü her türlü şükran duygusunun üstündedir. Benim hayattaki en büyük şansım nasıl ki böyle bir aileye sahip olmaksa, onların da talihsizlikleri idealist bir aile babasına mahkûm olmalarıdır. Umarım, ömrümün sonunda, hayatım boyunca yapmaya çalıştığımı anlar ve bütün bu zamanlar için beni affederler.

Ve elbette en büyük teşekkür Kemal Tahir'in manevi şahsınadır. Kendisi hayatımızı değiştiren adamdır. Lise yıllarında tanıdığım, hiç de pişman olmayarak üniversite tercihimi yaptığım, izinden gittiğim, geleceğimi, ideallerimi belirleyen adamdır. Bugün tarihimizle barışık, kendi toprağını seven, geçmişiyle gurur duyup, geleceğini ithal değil bu köklü geçmiş üzerine inşa etmek isteyen, herkesi seven, kucaklamaya çalışan, akademik hayatımızda da yalnızca entelektüel merak ve çeşitli ilgi alanları etrafında çalışan değil, "meselesi olan" biri olmaya kendimizi adamışsak, bunu Kemal Tahir'e borçluyuz.

Bugün Kemal Tahir çizgisi, Türkiye'nin batısında ve Batı'ya açılan kapısı İzmir'de yerli bir sosyoloji ekolünün bayraktarlığını tesis etme yolunda, ısrarla ve gururla devam etmektedir.

İzmir, 2019

GİRİŞ

Çalışmamızın konusunu Kemal Tahir'in "Osmanlılık" hakkındaki belli görüşleri oluşturmaktadır. Kavramı, Osmanlı Devleti/İmparatorluğu ya da Osmanlı toplum yapısı, kimliği vb. tanımlamalar yerine kendisinin de kullandığı şekliyle "Osmanlılık" şeklinde ele almayı tercih ediyoruz. Konu üzerinde çalışma yapan çok sayıda isimden farklı olarak adı geçen kavramsallaştırmalar yerine bu adlandırmanın kullanılması Osmanlılığın bir devlet ve toplum yapısı olmanın ötesinde bir dünya görüşü olarak algılandığının göstergesidir. Kemal Tahir, farklı nedenlerle eğildiği Osmanlı konusundan, bir Osmanlılık teorisi ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın temel kaygısı bu teoriyi ve onun biçimlendirdiği Osmanlı dünya görüşünü ve buradan yola çıkarak Osmanlılığın belli özelliklerini tanıtmaya çalışmaktır.

Sosyal olaylar toplum içinde ortaya çıkarlar, toplumlar ve toplum olayları belli bir zaman dilimi içinde vardırlar. Dolayısıyla ele alınacak olaylar doğrudan tarih içinde tespit edilebilir bir özellikler taşıyacaktır. Sosyoloji, toplumu ve toplum olaylarını inceleyen bir bilim olduğuna göre, sosyolojik bir çalışmanın tarihsellik taşıması inkâr edilemez bir gerçektir. Günümüz sorunları tarih içinde oluşur, bugüne olan etkilerini tarih içinde kazanırlar. Sadece sorunlar değil toplum yapıları da tarih içinde oluşur ve şekillenirler. Toplum yapımız ve yaşadığımız sorunlar tarihimizde gerçekleşen belli kırılmaların ürünüdürler. Sorunların büyüklüğü, yaşanılan kırılmanın büyüklüğü ile doğru orantılıdır.

Toplumumuz kısa sayılamayacak bir 'Batılaşma' süreci içindedir. Bu serüven bugün toplumsal hayatımızın her alanında kendini gösteren bir süreç niteliğindedir. Tarihimizde Batılaşma, dünya egemenlik ilişkilerinde karşılaştığımız sorunlara çözüm getirmek amacıyla başlatıldığı gibi, bugün de bize sorunlarımızın tek çözüm yolu olarak gösterilmektedir. Fakat gerek dayandığı temel mantık iti-

barîyle, gerekse bugün geldiğimiz noktada çözüm yerine sorunların ana kaynağı olarak belirmektedir. Batılaşma, tarihimizdeki en önemli kırılmalardan biridir ve günümüzdeki sonuçları itibari ile bugün toplumumuzun ve de sosyolojimizin karşındaki en büyük meseledir. Bu nedenle sosyoloji olarak tarihle, özellikle Türk tarihiyle ilgilenmemiz kaçınılmaz olmaktadır. Sorun tarihsel bir sürecin ürünüdür, dolayısıyla temeli tarih içinde aranmalıdır.

Bu noktada karşımıza Osmanlı tarihi çıkmaktadır. Tarihimizdeki kırılma süreci, 'Osmanlı'nın Batılaşması' şeklinde başlamakta, günümüz Türkiye'sinde beraberinde getirdiği sorunlarla devam etmektedir. Böylece açıklığa kavuşturulması gereken bir sorun olarak Osmanlı tarihi sosyolojinin doğrudan ilgi alanı içine girmektedir. Osmanlı tarihi incelenmesiyle, Batılaşma girişimlerinin taşıdığı anlam daha iyi ortaya konacaktır. Hangi siyasetten vazgeçerek Batılaşmaya yöneldiğimiz, vazgeçtiğimiz siyasetin toplumumuz ve toplumlararası ilişkiler açısından nasıl bir öneme sahip olduğu çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. 'Osmanlılık' adı ile kabul ettiğimiz bu siyasetin bizde uyandırdığı anlam günümüz sorunlarına getirilebilecek çözüm önerilerini doğrudan etkileyecektir. Osmanlılığın kavranılması, hem toplumumuzun tarih içinde doğru yere oturtulmasını, hem de bugün toplumlararası ilişkilerde bulunduğu konumun, güttüğü siyasetin sorgulanarak bulunması gereken yerin doğru tespit edilmesini sağlayacaktır. Esas sorunumuz üzerine yeni sorular sormamıza izin verecektir.

Kemal Tahir, bir toplumun sorunlarının olduğu gibi, çözüm olanaklarının da o toplumun tarihinde yattığını vurgulamıştır. Ona göre içinde yaşadığı toplumu tanımak, sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara çözüm bulmak isteyen herkes toplumun tarihine başvurmak zorundadır. Hazır kalıplarla yetinmeyen, dayatma tanımlamalar ve çözümlere karşı çıkan namuslu bir aydın olarak Kemal Tahir de bu nedenle Osmanlılık sorunu üzerinde ısrarla durmuş, sürekli konunun öneminin altını çizmiştir. Osmanlılık deneyinde bugün içinde debelendiğimiz sorunları çözmede önemli ipuçları olduğunu vurgulamış, tarihimizi sadece okuyup anlamak değil, ondan yararlanmak gerektiğini savunmuştur.

Kemal Tahir'in tarih bilimi ve tarihimiz hakkındaki düşünceleri, niçin Osmanlı tarihi ile ilgilendiğini anlamamızı sağlayacaktır. Kemal Tahir'e göre "*tarih insanoğlunun yaşaması süresince birikmiş tecrübesidir. Bu açıdan geçmiş, geleceği kestirmek için araştırılır.*"[1] İnsanlar geçmiş tecrübelerinden, tarihlerinin kendi-

[1] Kemal Tahir, *Notlar/Osmanlılık-Bizans*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İstanbul, 1992, s.296.

I- OSMANLILIK DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ*

Çalışmamızın bu bölümünde Kemal Tahir'in Osmanlılık hakkındaki görüşlerinin gelişim aşamalarını ortaya koymaya çalışacağız. Amacımız, bir mesele üzerinde kafa yoran bir fikir adamının düşünce sürekliliğini evreler halinde gözler önüne sermek, bir yandan da söz konusu evrelerin hangi mantıkla dönüşüm içinde olduğunu açıklamaya çalışmaktır. Bu çaba, düşüncenin sürekliliği ve gelişim halinde olduğu gerçeğinin somut bir örneği olduğu gibi, aynı zamanda Kemal Tahir düşüncesi üzerinde bir sistemleştirme denemesidir.

Türk düşüncesinin tarihe, özellikle Osmanlı tarihine olan ilgisinde Kemal Tahir ve yaşadığı dönem bir dönüm noktasıdır. 1960'lı yıllarda yaşanan toplumsal yapı tartışmalarına katılan ve bu tartışmaları biçimlendiren Kemal Tahir, Osmanlılık konusuna yaklaşım tarzı ve verdiği önem ile dönem aydınları arasında kendine has bir yere sahip olmuş, yalnız kendi çalışmalarıyla gündeme gelmemiş, dönemin entelektüel çevresini etkileyip onların da tartışmalara katkı yapmasını sağlayarak belli bir düşünsel çevre oluşmasını sağlamıştır. Bu anlamda Türk düşüncesinde Kemal Tahir, Osmanlı üzerine görüşleri açısından niteliksel ve niceliksel yönden önemli bir yere sahiptir. Yaşadığı dönemde uyandırdığı etkinin ötesinde, üzerinde sonraki dönemde de bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Bu şekliyle Kemal Tahir, Osmanlılık üzerine görüşleriyle dönemini ve sonrasını etkilemiş ve bu etkiyi günümüzde de devam ettiren bir fikir adamıdır. Türk sosyolojisinde de Kemal Tahir üzerine Osmanlılık konusu bağlamında çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bunlar konunun önemine işaret ettiği gibi aynı zamanda belli bir sürekliliğin, kişiye ve konuya ilginin devam ettiğinin göstergesidir.

* Bu bölüm *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nde (C:1, S:2) yayınlanmış metnin düzenlenmiş şeklidir.

II- KURULUŞ TARTIŞMALARI*

Kuruluş konusu, çeşitli tartışmalara özne olması hasebiyle her dönemde gündemde yer almış, günümüzde de önemini korumaktadır. Gerek Devlet'in kendine temel arama ve inşa süreci anlamında, gerekse sonradan yapılan tartışmalarda kuruluş meselesi ilgi çekici bir özellik taşımış, "*efsaneler ve gerçekler*" bağlamında çeşitli çalışmalara esin kaynağı olmuştur. Kimi zaman magazinel, kimi zaman bilimsel bir merak nesnesi olan Osmanlı'nın kuruluşu, Osmanlılık siyasetinin anlaşılması bağlamında önemle ele alınması gereken bir konu olarak karşımızdadır.

Osmanlılık siyaseti kuruluş süreci içinde şekillendiği için konu önemlidir. Osmanlı dünya görüşü, bu sürecin yeterinde incelenmesiyle daha iyi anlaşılabilecektir. Kuruluş, Devlet'in temel özelliklerini belirlediği gibi yapılanmasını da biçimlendirecektir. Kuruluş konusunu ele almamız ve buradan çıkacak sonuçlar Batılaşmanın geçerliliğini sorgulama çabalarında en önemli dayanaklar olacaktır. Osmanlı'nın kuruluşundan günümüz problemlerini çözme noktasında en azından problemleri doğru tespit etme ve problemi yaratan koşulların ve mantığının sorgulanmasında önemli sonuçlar çıkabileceğini savunuyoruz. Bu sürecin ele alınması Batılaşmaya yönelteceğimiz eleştirilerin sağlam bir temele oturmasını sağlayacaktır. Bu açıdan Osmanlı'nın kuruluşundaki genel eğilimlerini tespit etmek önemlidir.

Biz bu nedenle konu üzerinde görüş bildiren yazarlar arasından, özellikle kuruluş üzerinde tezler ortaya koyan isimlerle bir sınırlama yoluna gitmeyi doğru bulduk. Söz konusu isimlerin görüşlerini sıraladıktan sonra, bu tezlerin Kemal Tahir'in kuruluş süreci üzerine ileri sürdüğü görüşler çerçevesinde eleştirisi-

* Bu bölüm, Önsöz'de belirtilen yüksek lisans tezinden yararlanarak oluşturulmuş olup, *Sosyologca*'nın ilk sayısında yayınlanmış, burada düzenlenerek geliştirilmiştir.

III- OSMANLILIK SİYASETİNİN ANLAMI*

Osmanlılık konusunun önemine ve Kemal Tahir'in konuya yaklaşım biçimine giriş bölümünde değinmiştik. Bir önceki bölüm kuruluş süreci hakkındaki görüşlerinden oluşmakta idi. Bu bölümde Osmanlı toplu yapısı kavramından hareketle ortaya atılan belli görüşler üzerinden giderek Osmanlılık siyasetinin anlamı konusunu ele almak istiyoruz. Kuruluş süreciyle birlikte şekillenen siyasetin ve ortaya çıkan devlet yapısının anlaşılması, günümüz tartışmaları hakkında da belli sonuçlar çıkarmamızı sağlayacaktır.

Osmanlılık konusu üzerine bu amaçla eğiliyoruz. Ancak konu yapısı itibariyle bu bölümün sınırlarını aşmaktadır. Osmanlılık siyasetinin toplum yapısına yansıması ve sonraki süreçte Osmanlı'nın Batılaşması konu üzerinde yapılmış tartışmalar ve açıklama biçimleri ile ele alındığında önemli bir hacim tutmaktadır ve daha geniş bir çalışmanın konusudur. Bu nedenle bu bölümde Osmanlı Devleti üzerine yapılan temel tartışmalar üzerine Kemal Tahir'in görüşlerini verdikten sonra Kemal Tahir düşüncesinde Osmanlılık siyasetinin anlamını ortaya koymaya çalışacağız.

Kemal Tahir'den hareketle belli sonuçlara ulaşacağımızı düşünüyoruz. Osmanlı Devleti'nin anlaşılması, bize dünya tarihinde oynadığımız rol ve yaşadığımız tecrübe konusunda bir fikir vereceği gibi bu gün toplumlar arası ilişkilerdeki konumumuzu da sorgulamamıza izin verecektir. Tarihte geçirdiğimiz önemli aşamalar bizi bu güne getirmiştir. Bu gün dünya içindeki yerimizi bütün olumlu ve olumsuz yönleri ile kazandırdığı olanaklar ve karşı karşıya bıraktığı güçlüklerle yaşadığımız bu aşamalara borçlu bulunmaktayız. Osmanlılık, bu aşamalardan biri olduğu gibi, Batılaşma da diğeridir. Anadolu'nun aradığına cevap verebilmek-

* Bu bölüm, Önsöz'de belirtilen yüksek lisans tezinden yararlanarak oluşturulmuş olup *Kemal Tahir 100 Yaşında* çalışmasının içinde yayınlamış, burada düzenlenerek geliştirilmiştir.

IV- TEMEL MÜLKİYET İLİŞKİLERİ*

Mülkiyet, bir toplumdaki temel iktisadi ilişkileri ve bunun yanında toplum yapısını tespit etmek amacıyla çeşitli biçimlerde kullanılagelmiştir. Bir toplumdaki mülkiyet şekli, o toplumun tanımlanması ve sınıflandırılması için soru konusu olmuş, kavrama gerek ana toplumsal evrim kuramlarında gerekse XX. yüzyıl'da Batı ve Batı-dışı toplumların özelliklerinin tespiti için başvurulmuştur. Bu anlamda mülkiyet, ana eksen tanımlama girişimlerinde öncelikle ve özellikle bakılan bir kavramdır, denilebilir.

Ülkemizde de mülkiyet konusuna toplumsal yapı tartışmaları bağlamında Osmanlı toplum yapısı özelinde eğilinmiş, toplum yapımıza kaynaklık ve temel teşkil eden söz konusu ilişkiler feodalizm ve Asya tipi Üretim Tarzı (ATÜT) gibi kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlar, sözünü ettiğimiz tanımlama ve sınıflandırma çabaları bağlamında tartışılan ve son kertede Batı gelişim çizgisinde toplumumuza yer bulma çabasının ürünü olan kavramlardır. Kemal Tahir'in de konuya başlangıçta bu çabanın sonucu olarak yaklaştığını ifade etmiştik.

Çalışmamızın bu bölümünde konumuzu Kemal Tahir düşüncesinde Osmanlı'da özellikle tarım kesiminde görülen mülkiyet ilişkileri oluşturmaktadır. Kemal Tahir'in gözüyle Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımdaki mülkiyet ilişkilerinin hangi temel ve nedenlere dayanarak nasıl gerçekleştiğini belirttiğimiz Osmanlılık görüşü ile bağlantısıyla birlikte inceleyeceğiz.

Kemal Tahir düşüncesinde Osmanlılık konusu önemli bir yer ve hacim tutmaktadır. Bunun yanı sıra Kemal Tahir'e göre Osmanlılığın da "en belli başlı özelliği" mülkiyet ile olan bağlantısıdır.[1] Bu nedenle biz bu yazımızı mülkiyet konu-

* Bu bölümün ana metni, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına* adlı çalışmada yayınlanmış olup, bu kitap için yeniden yazılmıştır.

[1] Kemal Tahir; *Notlar/Osmanlılık-Bizans,* Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İstanbul, 1992, s.30.

V- ANADOLU TÜRKLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİ*

Kemal Tahir, belirttiğimiz insan dramını yakalama sürecinde konuya eğilmiş gerek romancı gerekse düşünür perspektifiyle Anadolu Türklüğünün tarihsel ve toplumsal özelliklerini anlamaya çalışmıştır. Konuya eğildiği dönemde Türkiye Cumhuriyeti henüz kırk yıllık bir devlet olduğundan, kaçınılmaz biçimde Osmanlı tarihine ilgisi de olağan olmuştur. Romancı kimliği "Anadolu-Türk insanının dramını ortaya koyma" amacını taşıdığı ve söz konusu özellik tarihsel birikimin ürünü olduğu için Anadolu Türklüğünün Osmanlılıkla ilişki de ilgi alanında olacaktır. Gene "düşünür" Kemal Tahir, dünya görüşünün etkisiyle içinde yaşadığı toplumun tarihi gelişme çizgisi ve bu çizginin neresinde olduğu ile de yakından ilgilenecektir. Bu ilginin amacı muhayyel ve müstakbel bir gelecekte öngörülen bir toplumsal sistem sürecine ilerleme potansiyelini tespit etmek bunun için gerekli tarihsel birikimi ortaya koymaktır. Bu anlamda Kemal Tahir için Anadolu insanının hikâyesi yalnızca edebi değil ideolojik bir değer de taşımaktadır.

Kemal Tahir'in Osmanlılık konusunda çağdaşı yazarlardan farkı, konuya şabloncu bir bakışla yaklaşmaması, belli bir dönem mevcut toplum tanımlarına göre eğilse de bunlara saplanıp kalmamasıdır. Dönemin yaygın ele alış biçimi azgelişmişlik ve feodalizm kavramları bağlamında Osmanlı toplumunu incelemek ve mevcut şablonlarda yer bulmak şeklindedir. Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilir ve Kemal Tahir de feodalizm kavramıyla açıklanamayan toplum yapımızı Doğu'ya özgü bir tanımlama biçimi düşüncesiyle bu terime ilgi göstermiştir. Ancak son tahlilde ATÜT kavramının da Türk toplum yapısı ve tarihi ile örtüşmediği sonucuna ulaşmış ve Osmanlılık kavramını Doğu toplumları içinde kendine özgü bir toplum ve devlet yapısını

* Bu bölüm, *Tarih Okulu Dergisi*'nde (C:11, S:XXXVI) yayınlanmıştır.

SONUÇ YERİNE

Kemal Tahir'in görüşlerinden hareketle Osmanlılık meselesini çeşitli boyutları ile ele almaya çalıştık. Kendisinin yaşamı boyunca taşıdığı, Türk toplumunun tarihsel dinamiklerini anlama ve Anadolu insanının dramını ortaya koyma çabasının sonucu olarak konuya yaklaştığını söylemek mümkündür. Bizim de başlıca çabamız Kemal Tahir'in yakalamak istediği özelliklerden hareketle toplumumuzun tarihsel birikiminin altını çizmek olmuştur.

Bu noktada öncelikle Kemal Tahir düşüncesinin gelişim sürecini ele aldık. Başlangıçta gene aynı çaba fakat farklı bir mantıkla eğildiği konudan yeni ve özgün bir Osmanlılık kavramı çıkarma sürecinin düşünsel şemasını çizmeye çalıştık. Bu durumu Kemal Tahir'in düşünce sürekliliğinin bir sonucu ve gerçeği tüm boyutlarıyla yakalama isteğinin bir ürünü olarak değerlendirdik. Çünkü ona göre "*gerçek, bir kez elde edildiğinde sürgit elde tutulan bir şey değildir*" ve sürekli değişir, gelişir. Bu nedenle Kemal Tahir düşüncesinde Osmanlı toplum yapısı konusu feodalizm ve ATÜT aşamalarından geçerek özgün Osmanlılık teorisine dönüşecektir.

Kemal Tahir'e göre Osmanlılık siyasetinin anlamı kuruluş sürecinde şekillenecektir. Bu sebeple sonraki konumuz Osmanlı'nın kuruluşu meselesi olmuştur. Bu çerçevede Osmanlıları "yeni bir ırk" şeklinde ele alan Gibbons, bir "gaziler topluluğu" olarak gören Wittek ve "Selçuklu'nun devamı" bağlamında değerlendiren Köprülü'nün görüşlerini sıraladıktan sonra Kemal Tahir'in yaklaşımını ortaya koymaya çalıştık. Ortaya çıkışını tarihsel bir misyona bağlayan ve bulunduğu dönem koşullarının meydana getirdiği büyük birikimin sonucu olarak değerlendiren Kemal Tahir'e göre Osmanlılık kuruluş mantığı dikkatle incelenmesi gereken bir konu olarak karşımızdadır.

Dönem koşullarının getirdiği tarihsel birikimin ürünü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü siyaset de Kemal Tahir düşüncesinde "*Doğu'nun modern*

EK-1: KEMAL TAHİR DÜŞÜNCESİNDE BAZI KAVRAMLARDAN HAREKETLE 15 TEMMUZ GİRİŞİMİ*

Bu çalışmamızda, ülkemizde meydana gelen 15 Temmuz darbe girişiminin altında yatan sosyolojik boyutu Kemal Tahir düşüncesi perspektifinden hareketle değerlendirmeye çalışacağız. Yaşanan hadiselerin gerisinde yatan çelişki ve çatışmaların analizi yapılmaya, tarihsel arka planda yer alan uzantıları ve günümüze yansıması ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu anlamda gerçekleşen askeri müdahale teşebbüsünün söz konusu tarihsel arka planla ilişkisi ve önceki girişimlerle olan benzerlik ve farklılıkları belirtilerek ülkemizin yakın geçmişi ve geleceği ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunmak amaçlanmaktadır. Konu henüz moda tabirle çok sıcaktır ve bu çalışmanın ardından ortaya çıkabilecek belli gerçekler tartışmayı farklı zeminlere de kaydırabilecektir. Ancak ilk elden yapılacak bazı değerlendirmeler de bulunmakta ve konuya bir açıdan ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Bilindiği üzere, 15 Temmuz 2016 öğle saatlerinden itibaren bir askeri hareketlilikle başlayan süreç, TRT yayınının kesilmesi, köprülerin ve havaalanlarının tutulması ile halk nezdinde ilk büyük şokun oluşmasına neden olmuştur. Gerçekte bir cunta hareketi şeklinde gerçekleşen girişime Türk Silahlı Kuvvetleri'nde emir komuta zinciri içinde gerçekleşiyor izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Ancak evvela Başbakan, ardından Cumhurbaşkanı'nın açıklaması ve halka yönelik çağrısı, muhalefetin bir kısmının da ilk saatlerde darbenin karşısında yer alması, bunun yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki üst düzey bazı subayların darbe girişimi karşıtı açıklamaları ve rehin alındığı anlaşılan üst komuta kademesinin darbe yönetiminde olmadıklarının ortaya çıkması, bu hareketin bir cunta girişimi olduğunun

* Bu bölüm *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nde (C:1, S:1) yayınlanmış metnin bu kitap için düzenlenmiş şeklidir. Kemal Tahir ve Osmanlılık bağlamı ile bütünüyle ilişkili olmamasına ve yazıldığı dönemde güncel bir konuya değinilmek amacıyla yazıldığı halde, Kemal Tahir düşüncesinden izler taşıması ve yazarın bakış açısının günümüz meselelerine ne ölçüde ışık tuttuğunun görülmesi bakımından burada yayınlamayı yararlı görüyoruz.

EK-2: BİR SOSYOLOJİ ÖĞRENCİSİ GÖZÜYLE MELDA KALYONCU ve KEMAL TAHİR*

1998 yılının Nisan ayında Sosyoloji bölümünün koridorunda birazdan başlayacak dersi beklerken, yaklaşan Kemal Tahir'in 25. ölüm yıldönümünde öğrenciler olarak bir şeyler yapma düşüncesi bizi Kemal Tahir Vakfı'na, Vakıf'ın kapısında ise Melda Hanım'a götürdü. Kemal Tahir düşüncesinin izlerini taşıyan bir bölümün öğrencileri olarak kendi çapımızda bir anma faaliyeti düşüncesini, görüş ve önerilerini almak üzere bölüm hocalarımıza açtık. Hocalarımız böyle bir çalışmadan memnunluk duyacaklarını belirttiler. Bu ilgi ve destek karşısında üzerimizde daha fazla sorumluluk hissederek yapacağımız çalışmanın daha nitelikli olması için Kemal Tahir Vakfı ile de temasa geçmeye karar verdik. Aldığımız olumlu cevap üzerine iki arkadaş Vakıf'ı ziyaret etmeye gittik. Kapıyı zarif bir İstanbul hanımefendisi açtı. Melda Kalyoncu ile ilk karşılaşmamız bu olayladır.

Kapıdan içeri girerken ofis tarzı bir yerle karşılaşacağımızı zannediyorduk. Çalışma masası, koltuk takımı ve kitaplıktan oluşan bir salon ve binlerce kitapla karşılaşınca heyecanımız bir kat daha arttı, Kemal Tahir'in evinde olduğumuzu anlamıştık. Ölümünden sonra Kemal Tahir'in evinin vakıf haline dönüştürüldüğünü öğrendiğimiz Melda Hanım o gün bizi çok içten ve sevecenlikle karşıladı. Resmi bir ortamda resmi bir karşılama beklerken nazik bir hanımefendi ile çay ve ikram eşliğinde sohbet etmek, üstelik yapacağımız çalışma için beklediğimizin üzerinde bir desteğin de ötesinde bu hanımefendiden çok hoş övgüler almak bizi duygulandırmış, sevindirmişti. Bir üniversite öğrencisi için Türkiye'nin en büyük romancılarından birinin evinde olmak yeterince heyecan verici iken, Vakıf başkanının bizimle bu denli ilgilenmesi bizim için ayrı bir onurdu. Melda Hanım'ın bu ilgisinin sağlığında geleni gideni çok olan evin o yıllarda ziyaretçisinin seyrek-

* Bu bölüm *Sosyologca*'nın 8. Sayısında yayınlanmış metnin düzenlenmiş şeklidir.